

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LANGHORN

ET STYKKE BORNHOLMSK LÆGEHISTORIE

AF

M. K. ZAHRTMANN

Langhorn.

Et Stykke bornholmsk Lægehistorie.

Af M. K. Zahrtmann.

Selv om videnskabeligt Liv ikke udfoldes i frodig Grøde blandt Bornholms Klipper, har Øen dog knyttet ikke helt ringe Forbindelser med Københavns Universitet. Gode Bornholmere ere *Peder Kofoed Ancher*, *Johan Nicolai Madvig*, *Jacob Julius Petersen*, som have tolket den danske Lovhistorie, den romerske Forfatningshistorie og Lægekunstens Historie ved vort Universitet. Historiske Studier drev ogsaa med Udbytte vor store Fysiolog *Peter Ludvig Panum*, hvem hans Fader, I. S. N. Panum, Regimentskirurg i Rønne 1816—28, talte blandt sine Bornholmere; „fem Bornholmere ere af Forsynet mig givne“, siger han i Fortalen til sin Beskrivelse over Bornholm 1830. Naar saaledes Historien har draget Universitetets Bornholmere til sig, tør denne deres fælles Kærlighed rimeligvis være grundet deri, at Bornholm har en skæbnerig Historie for sig selv, og den omfattes af Øens Sønner med Stolthed.

Ogsaa Bornholms Lægehistorie er noget for sig selv, ligger lidt uden for det dagligdags Danmark, bringer Bud om sære og brogede Menneskeskæbner, stejle, stride og kløftede som Klippelandet. Øens Ejendommeligheder, selv de mindre af dem, synes at gribe afgjørende ind i de Lægers Liv, som færdes mellem dem. Saaledes var Panums Forgænger f. Universitetets fysiologiske Lærerkald *Daniel Frederik Eschricht* (1798—1863) et Par Aar Landfysikus paa Bornholm; i sine Populære Foredrag har han skildret sin muntre Tilværelse som Nexødoktor 1822—23. Hans Afløser som Øens Landfysikus, *D. A. Grove*, fandt sin lille Datters Tarmudtømmelser saa ejendommelige, at han oversendte dem til Eschrichts Undersøgelse. Denne opdagede i dem

en for det uvæbnede Øje synlig, encellet Tarmsnylter *Biceras rudis* og ilede med at bringe sit Fund frem i Müllers Archiv 1841. Medens nu Evropas Lærde glædede sig over denne Opdagelse, stod Ludvig Levin Jacobson frem i Det danske Videnskabernes Selskab og paaviste, at disse tvehornede Uhyrer var Hinder af Morbær. Blot det at Bornholm har sin Morbærtid, mens det øvrige Danmark svælger i Blommetiden, greb stærkt forstyrrende ind i Eschrichts iøvrigt fortjenstfulde videnskabelige Virke. [C. C. A. Gosch: Danm. zool. Literatur, Kbh. 1875, II. 2. S. 99].

Bærer denne lille Tildragelse Bud fra vore Bedsteforældres Uskyldsalder, saa møde vi ved at gaa længere tilbage i Bornholms Lægehistorie en Række skyldomtumlede Skikkelser. Vore Enevoldskonger fandt deres smukke, ret utilgængelige Ø skikket til Statsfængsel, og i Statsfangernes Tal indgik tre Læger.

Et Sammenstød med den mægtige Statsmand Christian D. Reventlow bragte den kendte *Johan Conrad Dippel* (1673—1734) ind i en „honet Arrest“ paa Hammershus. Læge, Kemiker, Guldmager, Sværmer, Æventyrer, arbejdede han i sit Fangenskab her 1719—25 under Tilsyn af Øens Guvernør med at lave Guld til Kong Frederik; da Brugen af Blæk var nægtet ham, uddelte han sine blyantskrevne Recepter til de Bornholmere, der søgte hans Lægeraad; og to Gange, saa paastod han, besøgte Czar Peters Aand ham i hans Fangesal paa Hammershus. Han døde i Tyskland uden at have lavet Guld, vel derimod Berlinerblaat og Dippels Olie, som endnu pryder Pharmacopoea Danica 1893. [Museum, Kbh. 1892, II. S. 4].

Omkring 1735 fik en anden Læge, *Wolfgang Jacob Müllner* (1701—79), sit Fangenskab paa Aggershus formildet til et Ophold paa Bornholm, hvor han nogle Aar virkede som Læge, inden han drog hjem til sin Fødeby Nürnberg. Hans Brøde skal have været, at han ved Kristian den Sjettes udvortes dydige Hof havde ydet nogle Hofdamer sin Hjælp til at dølge deres Fejltrin. [Herholdt og Mansa: Saml. til den d. Medicinalhist., Kbh. 1835, I. S. 222—27. — V. Ingerslev: Danmarks Læger, Kbh. 1873, II. S. 350].

Helt brødefri var derimod den tredje Statsfange, Dr. med. *Fred. Vilh. Peter Fabricius* (1742—1817). Han var Søn af Overlægen ved Det Kgl. Frederiks Hospital, oprindeligt rigt vi-

denskabeligt rustet; men paa den nordamerikanske Frihedskrigs Tid blev han sindssyg. Hele hans sørgelige Skæbne findes indfattet i Rønne Kirkebogs Udsagn: „1817, d. 9. Juli døde F. V. P. Fabricius, forhen Dr. med., 80 Aar, død af Forstoppelse i Urinblæren. Han blev sendt herind som Fange, da han ikke havde sin fulde Samling. Han havde den fixe Idé, at han var Kejser i Amerika.“ [Museum, s. S.].

En endnu mere æventyrlig og urolig Sjæl end disse Statsfanger var Præsten *Andreas Nielsen Agerbech* (1701—70), en Haandværkersøn fra Varde, som i sine Studieaar i Halle havde tilegnet sig den pietistiske Medicin. Efter hans Hjemkomst tyede den lettroende Kristian den Sjette til hans Lægekundskaber, hvor ringe end disse maa skattes. Selv en saa mild Dommer som Julius Petersen [Den d. Lægevidenskab 1700—1750, Kbh. 1893, S. 200] ser i ham kun „en geistlig Vildmand og en af de udskejende Repræsentanter for den pietistiske Stahlianismes lavere, mere svindelagtige Sfære“. 1739 blev Agerbech sendt over i et Præstekald paa Forvisningsstedet Bornholm, og her virkede han nu baade som Læge og som Præst. Han skabte sig en egen Skare af troende Agerbechianere, — Bornholm har altid ydet goldt Sektvæsen Ly blandt sine Klipper. Efter Ufred med Øens Kommandant flyttedes han 1756 derfra over i Præstekaldet paa Kristiansø, fjærnedes atter fra dette det følgende Aar og døde 1770 i smaa Kaar i Svanike. [Biograf. Lexikon, I. S. 110].

Ved Siden af Agerbech er den bornholmske Læge og Apotheker *Caspar Frederik Dircks* (1727—1802) en Fredens Mand, selv om han 1780 overtog Øens Skarpretterembede for at kunne holde sine ti Børn i Live og med god Opdragelse. Hans Kvide, da endelig 1791 en Bornholmer skulde have Hovedet slaaet af, hans ilsomme Frasigelse af Embedet og hans Gjenoptagelse af det, efter at en fra København didsendt Skarpretter havde udført det pinlige Hverv, tegner os et slaaende Billede af Bornholms fjærne Ensomhed og kummerfulde Lægeforhold. [Hospitalstdd., Kbh. 1904, S. 479—82. — Bornh. Samlinger V., Rønne 1910, S. 71—83].

Hvor ringe Øens Lægekræfter agtedes, kan læses ud af Præsten Jens Hiorths Optegnelse i Ibs Kirkebog 1785 [S. 616]: „Sepulta Lasse Mogensens Hustru, 24 Aar. Hun var sund og

frisk om Aftenen og om Morgenens død. Hun blev af Feltskæren anatomeret; men hans Øjne blev forsøvede, saa den øjensynlige Sandhed blev supprimeret; efter alles Mening blev hun halsbrækket af hendes egen Mand, en 20 Aar gammel Dreng, men et ugudeligt Kreatur“. At Bornholmerne ogsaa forstod den Kunst at leve og dø uden Doktor, siger L. de Thurah os 1756 [Beskrivelse over Bornholm, S. 30]: „Ellers ere de indfødde Indbyggere af en stærk og munter Complexion, opvante fra Ungdommen af til Arbeide, og veed ei at sige af nogen slags Medicamenter, uden de, som de selv tillave af simple dog skønne Sundheds Urter, som vor HERRe lader voxe paa Markerne hos dem selv, eller og andre gemene Huus-Raad“.

En hurtig Vandring gennem Bornholms brogede Lægeverden har saaledes ført os fra Universitetets Lærestol til Skarpretterdøden. Et lille Skridt endnu, — da møde vi en saadan sjælden Fugl, som en Læge, der dømmes til selv at lægge sit Hoved paa Bøddelblokken. Da denne Dom hidtil kun løseligt har været omtalt paa Tryk, skal den her skildres udførligt paa Grundlag af Sagens Akter i Rigsarkivet [Søetatens Krigskancellis Expeditioner Aar 1744, Nr. 95] i Tilknytning til en Fremstilling af Hovedpersonernes Livsforhold, saa vidt de ellers kendes. —

Peter Magnussen Langhorn, født 1668, skal have været Søn af en engelsk Adelsmand, som i Karl den Andens urolige Regeringsaar udvandrede til Danmark. Han blev i Aaret 1688 [de Thurah, s. S., S. 286] Feltskær paa Kristiansø, efter at den nybyggede Fæstnings første Feltskær, Hollænderen Kirkering, var død; og „Mester Peiter Magnus“ virkede nu her i 45 Aar. Han hentede sin første Hustru Ane Rasmusdatter (1667—1719) i Rønne, og hun skænkede ham ni Børn. Et Aars Tid efter hendes Død ægtede han d. 9. August 1720 Østerlarskerpræsten Jørgen Anchers Enke Johanne født Kofoed (1679—1762) og blev herved Stiffader til den senere navnkundige retslærde Peder Kofoed Ancher (1710—88) og hans tre Søstre; hun fødte ham yderligere to Børn. Mester Peter Langhorn døde d. 22. December 1733 paa Kristiansø. [Jul. Bidstrup: Stamtavle over Fam. Kofoed fra Kofoedgaard, Kbh. 1887, S. 4, 37].

Havde paa de britiske Øer hans Adelskab muligvis ikke stort

at sige, saa var han paa vore smaa Ertholme i Færd med at stifte et arveligt Mesterdynasti, idet hans Søn *Jacob Friderich Langhorn*, døbt paa Kristiansø d. 10. Februar 1709, havde taget sin Kirurgexamen den 28. September 1733 og efter Faderens Død gik ind i Stillingen som Garnisonsfeltskær paa Kristiansø. Han fik d. 18. Marts 1736 af Tyske Kancelli udstedt Pas til en Rejse til Udlandet paa nogle Aar [Tyske K.s Patenter]; hvor vidt han brugte dette, vides ikke. Han var før 1735 blevet gift med Marie Margrethe Boyesen, Schumachers Enke, som, foruden Stifbørn, gav ham to Børn. Aaret efter hendes Død giftede han sig, lige som Faderen før ham, ind i den store Slægt Kofoed, som det paa Bornholm er lidt vanskeligt at komme uden om; d. 5. Juni 1742 ægtede han Louise Marie Kofoed (1722—92), et af Nexøpræsten Johan Kofoeds atten Børn, og fik senere med hende otte Børn. Universitetets tidligere nævnte gode Bornholmere staa alle tre gennem dette Ægtemaal i Slægtskab med Garnisonsfeltskær Langhorn. Dennes aarlige Aflønning var 182 Rdr.; han regnedes til Fæstningens civile Betjente.

Aaret 1743 blev stormfuldt for Jacob Friderich Langhorn. Om hans Fordærv sammensvor sig tre livsødende Magter, Pietisme, Alkoholisme og Skinsyge, og i nøje Overensstemmelse med Wessels Regnestykke: „Thi trende Furier der er per Helvede“, gjorde de ham Livet saa hedt, at han skal have raabt, at „han vilde hellere tjene Satan i Helvede end Kongen af Danmark paa Kristiansø!“

Pietismens Stridsmand paa Øen var Feltskærens egen, fem Aar ældre Fuldbroder, Lieutenant Henrik Langhorn (1704—44). Under sit Ophold paa Landkadetakademiet var han blevet indlemmet i Hovedstadens pietistiske Broderskab, og aldrig saa snart var han, d. 9. April 1732, blevet udnævnt til Fændrik paa Fæstningen Kristiansø, før han tog sig for at omvende hele Øen til Pietismen. Allerede et Aars Tid senere kunde han, som det fortælles, sende en Ven i København Bud om, at han „paa én Nat havde omvendt det hele vagthavende Mandskab i Corps-degarden, bestaaende af sexten Mand, ligeledes Kommandantens Datter“. Hans selvgode Dømmesyge fremlyser af et Brev, som han d. 4. Avgust 1733 sendte sin Stifmoder i København, sin „Hjerteelskede Mama og Medsøster i Herren“; det fylder tolv trykte Sider [i Kirkehist. Saml. IV. R. 1. B., Kbh. 1889—91,

S. 641—53; Udgiveren er ukendt med, hvem P. Ancher er], og han skildrer heri sin Omvendelse af Peder Kofoed Ancher saaledes: „Min Halvbroder P. Ancher, som formedelst sin naturlige Klogskab er bleven hindret i at antage Sandheden i Enfoldighed og formedelst sin Visdom er falden til mange Grovheder endog i det udvortes, begynder nu ret at skønne paa sin egen Visdoms Galenskab og søger at faa den sande Kundskab om Christo. Han er nu beredvillig til at lade sig undervise af de enfoldigste, som haver nogen levende Erfaring i deres Sjæl om Guds Raad til Salighed, da han tilforn var den allerklogeste i sine egne Tanker og vilde ikke lade sig sigø; ja, han bekender, at der fattedes ikkun lidet udi, at hans naturlige Visdom havde bragt ham til at blive en Atheist. Gud staa ham fremdeles kraftig bi, at han maa ret trænge igjennem og komme til et sandt Væsen i Christo Jesu.“ Til Held for Bornholm og for Danmark gav dog Peder Kofoed Ancher, der paa denne Tid som theologisk Kandidat var Huslærer i Rønne for sin Fætter, Købmand Herman Mortensen Bohns Søn, ikke Slip paa sin naturlige Klogskab og skred stadigt videre opad paa sin retslærde Bane.

Derimod burde vel nok Garnisonsfeltskær Langhorn ikke have ladet Broderens Omvendelsesforsøg prelle saa helt af paa sig, men noget ændret sin Bane, som stadigt søgte Kroen. Efter eget Sigende kom han der „ikke for Øl eller Brændevin, men for Kompagni“. Ikke des mindre hentede han sig der mangan fuldgod Rus, vilde ikke fortrække derfra, naar Tappestregen lød, kom i Klammeri med Kromand Alexander Schiønning og hans Hustru, Krokonen Kirstine født Lindegaard, indlod sig endogsaa i Slagsmaal med Lods Johan Didrik Schiønning eller med andre Krogæster. Og naar han saa bar sin Rus hjem, dukkede bag hans tyngede Pande den stingende Tanke frem, at det var et svart Vovestykke, at han, Enkemand Langhorn, ifjor havde hjemført en tretten Aar yngre Ægteviv.

I hened et helt Aar havde Feltskæren holdt sig fra Altergang hos Garnisonspræsten, Hr. Thomas From (1699—1771), der havde sluttet sig til Pietisternes Broderskare; og han havde tilmed udtalt den Mening, at han, om fornødent, kunde tage sig selv til Alters i sit Hjem. Nu tilskrev Præsten ham midt i Januar 1743 et haardt Formaningsbrev, i hvilket han fordømte ham „til Helvedes Pøl og Pine“. Over dette Brev gik han flere Dage

og grilliserede, kunde hverken sove eller spise. Til sin Trøst søgte han som vanligt Kirken, hvor Præsten den Søndag fortolkede Bryllupet i Kana ; i sin Tale straffede han meget paa Fylderi og Drukkenskab og sagde, at den Vin, som blev tilovers fra Gildet, skulde Brudefolket have som en Herrens Skænk til at sælge. Denne Tale gav Feltskæren Lejlighed til atter at straffe paa Præsten, som ikke nøjedes med sin Løn (342 Rdr.) alene, men tilige var Øens Købmand, i sin Tid havde falholdt Vin og Vadmæl og da ikke talt ondt om en fuldgod Rus, skønt Feltskærsvenden var mødt vinglende og unyttig til sin Dont.

Den 1. Februar ud paa Eftermiddagen sad Feltskæren igjen paa Kroen sammen med Adjutanten, som senere i sit Vidneudsagn for Krigsretten har skildret dette Stykke Kroliv saaledes : „Kom jeg paa Kroen, og blev talt om en Text af Pauli Skrivelse til de Efeser, hvorpaa jeg tog Bibelen og vilde kaste den op, -- hvorpaa Feltskæren sagde, Paulus var en Hundsvot, og dersom han var til Stede endnu, da burde han have Stryg, — hvortil jeg svarede, det skal han ej sige, Hr. Feltskær, han har skrevet mange opbyggelige Ting, som vi burde rette os efter, — hvortil Feltskæren svarede, det nægter jeg ikke, — og blev ej mere talt derom.“

Pietismens ubodelige Synd mod alt, hvad Dansk er, var, at den tvang Holberg til at grave sit Vid ned under Jorden i et dødt Sprog (Nicolai Klimii Iter subterraneum 1741). Nu stiger ikke fra hans Danske Skueplads, men kun fra Krigsrettens Spændebog os i Møde dette Oprin fra Pietismens Krostuer, hvor man havde lige nær til Bibelen og til Øllet.

Hjemkommen fra Kroen traf Langhorn ikke sin unge Hustru inde i Huset, men fandt hende ene med Feltskærsvenden Monsieur Steen ude i Barakken. Alt hvad hun sagde om Salve til en daarlig Finger, vandt ingen Tiltro hos ham, og efter et hæftigt Oprin inde i Stuen løb han pludseligt ud og op paa den høje Fæstningsmur, som skilte Feltskærhaven fra Havet. Nu rasede Pietismens, Alkoholismens og Skinsygens samlede Gift i hans Sind. Han flængede Klæderne af sig i Stumper og skreg op om, at han vilde drukne sig. Tililende Folk afværgede dette med Magt. Han modtog dem med vilde Raab om, at han var en Hanrej. Han bønfoldt dem : „Kan I ej sagte lade mig min Vilje, det skal være gjort i et Øjeblik, at I ej skal se mig mere, thi jeg skal

udpuste min Sjæl i den Draabe Vand“. Mens de nu holdt ham, greb han efter sin Lomme: „Jeg skal tage mine Lancetter, saa skal jeg dog faa Livet af mig“. Da han hindredes i dette Forsæt, vilde han kaste sig fra Muren ned paa Klipperne inden for den.

Bager, Brygger og Avditør Hans Jørgen Eskildsen søgte at tale ham til rette med pietistiske Formaninger: hans Sjæl var dyrebar købt, tænk paa den Herlighed, som vi venter paa hin Dag! Hertil spurgte Langhorn: „Faar vi Pande Kage og stegt Sild i Himlen?“, og han gav sig til at skælde ud paa Præsten: „Den sorte Hund, den Kanalje! han er Skyld i al min Ulykke, han har fordømt mig; derfor om jeg kommer et Aar før eller siden i Helvede, er lige meget, da jeg dog skal være i Helvede.“ Til sin Broder Lieutenant Langhorn raabte han: „Du er en Pietist, du er ikke min Broder, du har instigeret Præsten til det Brev, hvorudi han har fordømt mig til Helvedes Pøl og Pine; det har du Skyld i og ingen anden“; og han vilde kaste Sten paa ham. Saa fik han Øje paa Esber Hansens Kone Karen: „Se, der kommer og en af Fandens Apostler!“, — hvortil Konen sagde: „Hr. Langhorn, kom og gaa hjem!“ „Ja, det var godt i de Dage,“ svarede han hende: „se her staar jeg med det, Vorherre har givet mig; vil du have det?“, — hvortil den ærbare Kone sagde: „Jeg har mit saadant hjemme.“ Avditøren sagde endeligt: „Mennesket despererer, vi maa tage ham med Magt“; og paa Lieutenan- tens Befaling bar det tilkaldte Vagtmandskab Feltskæren hjem til hans Bolig.

Denne mægtige Rus vilde, som saa mangen anden baade før og siden, være gledet sporløst bort paa Tidens Elv, om ikke Henrik Langhorn den næste Dag havde nedskrevet en Klage over sin Broders Selvmordsforsøg med mere Ugudelighed og paavirket Præsten From til to Dage senere at affatte en lignende Klage. Efter at have faaet disse to Klageskrifter i Hænde maatte Fæstningens Kommandant, Kommandørkapitajn Friderich Neuspitzer, lade optage et Krigsretsforhør. Dette sattes, under Forsæde af den pietistiske Garnisonskapitajn Casper Henrik Stiboldt, d. 6. Februar i Feltskærboligen, idet Feltskæren endnu var for svag til at forlade denne.

Selvfølgeligt mindedes Feltskæren intet af, hvad han havde gjort og sagt hin bedrøvelige Eftermiddag, dertil havde han været for corrumperet i sit Hoved. Han maatte indrømme, Gud bed-

ret saa vist, at han ofte havde været drukken og græsseligt soret og bandet og gjort Klammeri og Slagsmaal. Paa Rettens Spørgsmaal, om han ej formente, at slig ond og ugudelig Opførsel / :som strider imod Guds og Kongens Lov :/ burde haardeligt straffes, og han sig derudi haver haardeligt forbrudt, — maatte han tilstaa at have forseet sig og bede om en naadig Dom. Efter vidtløftig Vidneførsel gennem flere Dage kunde Forhøret endeligt d. 17. Februar sluttes med, at „jeg, Feltskær Langhorn, ydmyg beder, at denne Sag paa muligste Maade maatte modereres, hvorimod jeg lover, næst Guds Aands Bistand, herefter at forbedre mit Liv og Levned, at sligt eller andet ej af mig skal begaas, hvortil jeg paa højeste Maade vil reversere mig og bede Gud om Naade og Hjælp at sætte mit gode Forsæt i Gjerning“. Endnu blev de to Indklagere, den fromme Lieutenant Langhorn og Præsten Hr. From, adspurgte, og de udtalte, at de overdrog Sagen til Øvrighedens Afgjørelse og var dermed til Freds. Hele Sagen endte uden Domsafsigtelse med Feltskær Langhorns højtidelige Løfte.

Loven er ærlig, — men endnu samme Aar, d. 14. December 1743, kunde man atter finde Feltskær Langhorn i Kroen, hvorfra han ved Nattetid vinglede hen i Monsieur Lyder Schiøtts Barakke. Her røgte han én Pibe Tobak sammen med sin Vært. Tobak vækker Tørst, og da Schiøtt intet Øl havde, sendte Feltskæren ham hjem til sit efter et Krus Øl. Desværre blev Monsieur en halv Time borte, — man kan gaa hele Kristiansø rundt paa et Kvarter; det var da mere end nok til at lade Seigneur Langhorns Skinsyge blusse op. Han styrtede hjemad, vendte tilbage med Schiøtt, gav ham i Forstuen nogle Nakkedrag, løb hjem efter sin Kaarde, kom atter tilbage og hug med den Vinduerne ind i Barakken med Raab: „Herud du . . . buk!“ Saa kom Vagten til og tog ham i Arrest.

Næste Dag laa følgende Melding [Afskrift i Rønne Museum] paa Kommandantens Bord :

Fra Hovedvagten paa
Fæstningen Christiansøe.

Til Højædle og Velb. Hr. Commandeur
og Commandant Neuspitz.

Afvigte Nat Kl. halvgaan Eet kaldte Skildvagten, som stod for Gevær, mig ud, og hørte, at der var Alarm paa den anden Side; og derpaa kommanderte jeg Gefreideren og 2 Musketterer

derover, som kom tilbage og bragte Feldtskiæren i Arrest og meldte, at — — — der de kom til Mr. Schiøtts Barakke, stod Feldtskiæren i Døren med blottet Kaarde i Haanden, og da Gefreideren spurgte, hvad der stod paa?, spurgte Feldtskiæren, om han var Vagt?, og derpaa satte Spidsen af Kaarden mod Brystet af Gefreideren, som med Armen skiød sig bag ved Feldtskiæren og fik han om den venstre Arm, hvorpaa Feldtskiæren huggede Vinduerne ind i Mr. Schiøtts Barakke, hvorpaa Vagten med Magt tog Kaarden fra Feltskiæren, saa den gik i Stykker. Da Feltskiæren kom i Vagten, var han ganske beskienket og lagde sig paa Brixen, og lidt efter tog han en Tollekniv og satte imod sit Bryst, ligesom han vilde gjøre sig selv Skade; hvorpaa jeg formanede ham paa det bedste, saa han lod sig beqvemme og lagde Kniven fra sig, hvilken jeg da søgte Leilighed og tog bort. Og derefter iblandt Andet sagde Feldtskiæren, at om han kom ud, skulde Mr. Schiøtt døe for hans Haand, om han skulde klæde Steile og Hjul derfor.

Jeg forbliver stedse
Højædle og Velb. Hr. Commandeur og Commandants
underdanigste Tiener

Christiansøe, d. 15. Decbr. 1743.

Ole Ancher.

Da Feldtskiæren kom i Vagten, gav han os 1 Mk. 11 sk., som vi købte Brændeviin for i Morges paa Kroen, hvoraf hver af de Vagthavende fik een Portion.

Ole Ancher.

Den lille Fæstning Kristiansø laa for sikkert Anker midt ude i Østersøen som en Fregat, paa hvilken Kommandoen altid var hejset. Chefen tog det næppe fortrydeligt op, at Vagtmandskabet efter en gennemvaaget Nat i den kolde Vintermorgen havde faaet sig en kærkommen Hjærtstyrkning af Kromandens Anker. Man drak fra Skanse til Bak. Dog maatte den uheldige Kro-gæst, Seigneur Jacob Friderich Langhorn, efter den foreliggende Melding uvægerligt stilles for en Krigsretsundersøgelse.

Denne aabnedes Lille Juleaften under Kommandantens eget Forsæde. Langhorn kunde naturligvis intet huske af hin Nats svare Bedrifter. Skønt Vidnernes Udsagn syntes at bekræfte Ole Anchers Melding, hældede Neuspitzer, gammel Sømand som han var, nærmest til at sige: „Det hele var en Rus.“ Saa nær ind under Juleglæden løslod han Feltskiæren af hans Arrest, og denne optog paa ny sin afbrudte Lægedont efter at have givet Kommandanten Løfte om et skikkeligt og ædrueligt Levned.

Til denne Vending i Sagen kunde Garnisonspræsten ikke

fromt tie. Hr. Thomas From trængte ind paa Kommandanten med Formaninger om, at denne ikke kunde forsvare at lade Feltskæren gaa løs, især da han atter Anden Juledag skulde have været beskænket og undsagt Præsten. Skønt denne ikke lod sig overtale til at indgive et skriftligt Klagemaal, fik han ved sin ihærdige Snildhed Kommandanten, der bedre forstod at lavere mellem end paa de ham underlagte Ertholme, til at forkynde Feltskæren ny Arrest og til at sætte et nyt Forhør og omsider en Krigsret. Trods dette befalede han Feltskæren til vedblivende atournere Syge med Medikamenter og besøge dem ved sin Svend. Langhorn nægtede at lystre denne Ordre; thi enten var han Kongens Arrestant eller var han Kongens Feltskær, hver Ting til sin Tid.

Til Medlemmer af Krigsretten hidkaldtes Militsofficerer fra Bornholm. Forhøret afholdtes d. 23. Januar; desværre ere dets Akter gaaede tabt. Fire Dage senere afsagde Krigsretten følgende drabelige

Sentence.

Udi foregaaende Sag over Garnisonsfeltskæren Jacob Friderich Langhorn er, efter indgiven Rapport fra Hovedvagten saa og al retmæssig Irettesættelse tilligemed de dertil fornødne Bevisligheder og Vidnesbyrd, ved Præsidenten og Bisiddere udi denne Krigsret endeligt saaledes i Retten afsagt: At Feltskæren J. F. L., som saa formastelig har understaaet sig udi Drukkenskab først at slaa Mr. Lyder Schiøtt og siden med sin Kaarde indhugget Vinduerne i Hs. Maj.s Barakke og udfordret Mr. Schiøtt Nattetider samt udi Vagten undsagt ham paa Livet, desuden voren opsætsig imod Kommandantens Ordre til Maj.s Tjeneste og uagtet alle Advarsler og Formaninger fremturet udi Drukkenskab og Ondskab, endskønt han saa stærkt afvigte Aar har reverseret sig /:da han vilde drukne sig selv:/ og lovet at bedre sig. Altsaa tilkendes hannem, efter den 28. 30. 38. 88. og 122. Krigsartikuler samt Lovens 6—8—1. og Hs. Maj.s Allernaadigste Frr. om Duel af 11. Okt. 1737 og 17. Marts 1741, da at halshugges og begraves udi Galgebakken samt hans rørende og urørende Gods at være hjemfalden til Kongen, naar først Børnepenge, som han er Formynder for, bliver udbetalt, saa og at betale de Officerer, som fra Bornholm til denne Krigsret ere hidkomne, deres Rejses Bekostning, og til Hs. Maj.s Allernaadigste Resolution indkommer, udi Jærn sluttet at forblive i Arrest.

Actum Christiansøe,
d. 27. Jan. 1744.

Frid. Neuspitzer.

Hans Jørgen Eskildsen.

Fæstningens Bager, Brygger og Avditør Eskildsen har vel nok følt sig stolt over denne skønt opsatte Dom. Men for Felt-skær Langhorn var den et bedskt Præstebryg, da han samme Dag som dødsdømt sluttedes i Bolt og Jærn i ulideligt Fængsel. Dog: Høg over Høg. Bornholmske Krigsretsdomme over Læger ere, ogsaa efter vor Tids Erfaring (den abortive Krigsretsdøm 1895, se Hospitalstidende S. 1288), udsatte for at omstyrtes. Og Theologiens, Militærets, Juraens og Medicinens Tolke kom alle lige haltende fra Langhorns Dødsdom.

Da denne Dom indkom til Stadfæstelse hos Admiralitetet, maatte nemlig dettes ti Medlemmer under den højt fortjente Greve Frederik Dannekiold-Samsøes Forsæde tilstaa „ikke at have set en mere ugrundet, haard og tillige lovstridig Omgang og Dom end denne“. Det paaviste en Række Uoverensstemmelser i Vidneudsagnene og Rapporten: Lyder Schiøtt vedkendte sig ikke de Nakkedrag, Langhorn skulde have givet ham, og de to havde forlængst uden Duel gjenoptaget deres venskabelige Omgang; Gefrejderen, som efter Kromandens Udsagn allerede paa Vagten hin Aften var beskænket, nægtede, at Langhorn havde sat ham Kaardespidsen for Brystet; og ud over Ole Ancher selv vilde ingen i Vagtstuen have hørt Langhorns Undsigelsestrusel mod Schiøtt. Saa langt fra Udfordring og Duel, var det hele kun Drukkenskab og Klammeri. De nævnte Krigsartikuler straffe vel blot Værge (uden for Nød- og Modværge), voldeligt Overfald og Beskæmmelse, Drik og modvillig Sværmen, endeligt Ulydighed mod Kommandant og Øvrighed med Straf paa Kroppen eller paa Livet; dette betyder, at den mildere Straf skal vælges, hvor, som her, ikke særlige Omstændigheder (Krigstilstand, Fremturen i Ryggsløshed) nødvendiggjøre Livsstraf.

Langhorn vilde følgerigt have været at straffe paa Kroppen, og hans Straf kunde, naar hans Stand i Garnisonen betragtedes, højest blive fire Maaneders lideligt Fængsel paa Vand og Kommisbrød. Han burde derfor løslades strax af det ulidelige Fængsel, i hvilket han som dødsdømt hensad paa tredje Maaned. Dog burde han have en skarp Trusel om at undgaa Gjentagelser, da Admiralitetet skønnede, at han var „et Menneske, der, uagtet han véd, at han i Fylderi gjør lastværdige og forargelige Ting, dog ikke tager sig vare for Drikken og Sværmen og altsaa exponerer sig selv til at begaa de Ting, der kunne have onde Følger for ham

selv og andre“. Hans Dommere indstilledes til Straf. Særligt paatalte Admiralitetet, at Kommandant Neuspitzer havde ladet sig paavirke af Præsten Hr. From /: der melerte sig i en ham uvedkommende Sag og gjorde Beskyldinger, han ikke skriftligt vilde vedstaa /: til at sætte en Krigsret i en Sag, for hvilken han oprindeligt end ikke havde opretholdt Arresten over den Anklagede.

Først sexten Dage efter at Admiralitetsherrerne havde affattet deres Indstilling, gav Kong Kristian den Sjette Krigsretdommen sin Efterskrift:

Vi have denne af Krigsretten paa Christiansøe ugrundede og lovstridige over Feltskæren Jacob Friderich Langhorn afsagte Dom aldeles tilsidesat og Allernaadigst villet forandre.

Garnisonsfeltskæren J. F. L., som ved Drukkenskab og Fylderier fører et forargeligt Liv og Levned, har dels ved sin d. 14. Dec. 1743 om Natten efter Tappeslag øvede Ubændighed med Drik, Sværmen, Overfald, Beskæmmelse og blottet Væрге, dels ved sin Ulydighed mod sin foresatte Øvrighed fortjent efter Krigsartiklerne at straffes paa Kroppen med at sidde udi fire Maaneder i lideligt Fængsel paa Vand og Brød. Men som han ved den af Krigsretten afsagte Dom uretteligt er dømt til at miste sit Liv og altsaa, siden den Tid Dommen blev afsagt, som var d. 27. Jan. 1744, har siddet paa Livet som Fange udi Bolt og Jærn og derved udstaaet en Del af hans ellers velfortjente Straf, saa have Vi hannem fra videre Straf Allernaadigst villet pardonere. Dog kan han være sig forventende, at dersom han oftere befindes udi Drukkenskab at begaa nogen Slags Excesse og derover til Vores General-Admiral-Lieutenant Greve af Danneskiold-Samsøe indsendes nogen Klage og bevisligt Forhør, at han da uden Naade fra sit Embede skal removeres.

Men som Krigsretten har handlet letsindigt i at dømme Feltskæren J. F. L. fra Livet til en beskæmmelig Død i en Sag, som Vores Lov, Forordninger og Krigsartikuler ej efter de Omstændigheder for dødskyldig anser: Saa skal Kommandanten, Kapitajnerne og Lieutenanterne, der haver klædet denne Ret, bøde for denne deres lovstridige Dom to Maaneders Gage hver til Vores Søkvesthus; men Sergeanterne, Konstablerne og Korporalerne skal udi to Maaneder degraderes.

Skrevet paa Vort Slot Christiansborg udi Vor Kongelig Residensstad Kiøbenhavn, d. 18. April 1744.

Christian R.

F. Danneskiold-Samsøe.

Herved gaves Feltskær Langhorn atter fri og kry tilbage til Livet, mens hans letsindige Dommere maatte suge paa Labben saa stærkt, at de søgte Kongen om allernaadigst Forlindring og udvirkede, at Hans Majestæt d. 15. Juli nedsatte deres Bøde til én Maanedes Gage.

Dette blev nu ingenlunde sidste Gang, den livlige Feltskær satte Krigsretten i Bevægelse. Endnu samme Sommer, i en Kaffekreds hos hans Frue, udlod Kommandantens Datter sig med, at hendes Papa hjemme havde sagt, at han forstod sig ikke paa Lovene. Maaske lidt udannet og højroestet havde Feltskæren ud af nyligt dyrekøbt Erfaring samstemmet heri, og højligt forarget var Jomfru Neuspitzer øjeblikkeligt løbet hjem og havde forklaget ham for sin Fader. En varm Augustaften 1744 sad saa Langhorn igjen paa Kroen og fortalte, at Jomfruen havde løjet ham paa, hun var en Løgnerske og hendes Fader en Løgner, da han troede Datterens Løgne. En Officer Dorph tog til Gjenmæle mod denne skammelige Tale, og de to lavede nu noget Hokusfokus med deres Hatte og Lommetørklæder, hvilket kunde tydes som Udfordring til Duel. Imidlertid fulgtes de sammen fra Kroen for at skue et Stykke Lintøj, som var frastjaalet Frøken Neuspitzer og nu gjenfundet i en Køkkenpiges Gemme; denne camisia var Dagens Seværdighed paa de smaa Ertholme. Hjemvinglet forsvandt Feltskæren ud over Fæstningsmuren imod Havet for, sagde han selv, at svømme, han kunde godt svømme helt bort, til Bornholm [atten Kilometre]; men hans skrækslagne Hustru kaldte strax et Opløb sammen om ham, — og der kom ikke andet ud af denne Rus, ud over en uendelig Række Krigsretsforhør.

Kommandant Neuspitzers Sømandstaalmod havde nemlig nu løbet Linen ud. Han gjorde et alvorligt Forsøg paa at faa Admiralitetets Trusel til at træde i Kraft og den lidt tøjlesløse Garnisonsfeltskær fjærnet fra sine Ertholme. Men om nu Forhørene ikke blev ret bevislige, eller om muligvis Krigsretten følte en vis Sky for atter at indgaa til Admiralitetet: nok er det, denne Feltskærens Rus kom ikke uden for Krigsretsprotokollen [i Kristiansøes Kommandants Arkiv, Landsarkivet for Sjælland]. Og da Langhorns Ruse, som man har set, ikke gjorde ham særligt opfindsom, vil ogsaa jeg nu lade dem hvile der.

Jacob Friderich Langhorn døde som Garnisonsfeltskær paa

Kristiansø d. 21. Juni 1762. Han overlevede saaledes sin Dødsdom i fulde atten Aar og saa i disse sin Børneflokk vokse med syv Børn. Hans ældste Søn Peder, født 1735; døde 1761 som Kirurglærling; den næstældste Johan, født 1744, gik som Feltskær til Vestindien, og den yngste Asmus Jacob, født 1749, døde 1810 som Distriktskirurg og Læge i Nakskov [K. Carøe: Den d. Lægestand I. S. 76 og II. S. 39]. Langhorns anden Hustru overlevede ham i tredive Aar, naaede 1771 en Pensionsnydelse paa 50 Rdr. aarligt og døde 1792 som Enke i Nexø. Hans Efterfølger som Garnisonsfeltskær blev Johan August Breitbart [K. Carøe, s. S. II. S. 9]. Dynastiet paa Kristiansø blev saaledes ikke fortsat ud over Langhorns Død; men hans Efterslægt har indtaget og udfylder ogsaa den Dag i Dag ærefulde og frem-skudte Stillinger i Stat og Samfund og viser fuldt ud det heldige i, at en Dødsdom ikke udøves.

Derimod har mærkeligt nok Familien Langhorns Genealog [Julius Bidstrup, førn. St. S. 37] ikke kunnet opspore nogen nulevende Efterslægt efter Broderen Henrik Langhorn, skønt denne i sit Ægteskab med den af ham omvendte Kommandant-datter Johanne Hirschnach blev Fader til syv Børn. Han var d. 3. Febr. 1741 blevet forfremmet til Lieutenant og døde paa Kristiansø i April 1744. Hans Enke blev 1749 gift med Johan Diderich Petersen, en Borgmestersøn fra Rostock, der tjente som Grenadersergeant i København, men efter Faderens Ønske 1744 blev sendt til Arrest og Arbejde paa Kristiansø. Uden at aflægge sine Udyder svang han sig her op til Garnisonsskriver og Avditør.

Sin Uven, Præsten Hr. Thomas From, oplevede Feltskær Langhorn at se forflyttet fra Kristiansø, idet han forfremmedes til Klemesker Sognekald paa Bornholm 1756, da Vildmanden Andreas Agerbech fjærnedes herfra. I dennes Menighed formaaede han ikke ret at vinde Indgang; en hernhutisk Omløber skrev om han: „An Agerbechs Stelle kriegten sie einen blinden und todten Pfarrer“. Han døde i dette Kald 1771. [Kirkehist. Saml. V. R. 2. B. S. 171].

Man kan kalde den her givne Skildring et Stykke bornholmsk Lægehistorie. Man kan ogsaa, om man ikke finder den alvorlig nok, nævne den Kroliv under Pietismen. Navnet gjør hverken fra eller til. Kristiansø er lidt af Danmark; men naar dansk

Samfundslivs yderligst gaaende Rørelser blev tvungne ind imod hinanden indenfor Fæstningens 25 Hektarer, tog de stridere Fart og stejlere Rejsning end andet Steds; det er, som optog de i sig noget af Hammervandets Strømhvirvler ind om Klippeknoldene. Derved give de os et dansk Tidsbillede, malet i djærve Penselstrøg og med kraftige Farver, som svundne sexten Aartier ikke have afbleget.

DIS-Danmark

1 0 4 5 2 4

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK